

ΤΑΞΗ: Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ: ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ

Ημερομηνία: Σάββατο 21 Απριλίου 2018
Διάρκεια Εξέτασης: 3 ώρες

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- A1.** Αυτή είναι, λοιπόν, (η κοινότητα) που ονομάζεται πόλη ή κοινωνία πολιτική. Ο πολίτης δεν είναι πολίτης με κριτήριο το ότι ζει (:ότι είναι εγκατεστημένος) σε έναν συγκεκριμένο τόπο (γιατί και οι μέτοικοι και οι δούλοι μοιράζονται - με τους πολίτες - έναν κοινό τόπο), ούτε (είναι πολίτες) αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στο δικαστήριο και ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες (γιατί αυτό ισχύει και σ' αυτούς που - μολονότι πολίτες άλλων πόλεων - έχουν το δικαίωμα αυτό χάρη σε ειδικές συμφωνίες - των πόλεων τους με τη συγκεκριμένη πόλη)•... Με το πιο αυστηρό νόημα, λοιπόν, της λέξης (: με την ακριβέστερη σημασία της λέξης) με τίποτε άλλο δεν ορίζεται τόσο ο πολίτης όσο με τη συμμετοχή του στις δικαστικές λειτουργίες και στην εξουσία. ... Τι είναι λοιπόν, από τη μια, ο πολίτης, από αυτά γίνεται φανερό• σε όποιον, δηλαδή, υπάρχει η δυνατότητα να μετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία, λέμε ότι είναι πλέον πολίτης της συγκεκριμένης πόλης, ενώ πόλη από την άλλη (λέμε ότι) είναι, για να το πούμε γενικά, το σύνολο από τέτοια άτομα, που είναι αρκετό για την εξασφάλιση της αυτάρκειας στη ζωή τους.
- B1.** Ο Αριστοτέλης συνήθιζε να αρχίζει την έκθεσή του με μια γενική πρόταση και να προχωρεί ύστερα στην εξέταση των επιμέρους περιπτώσεων. Κατά βάθος πίστευε ότι είναι *κατὰ φύσιν* να αναφερόμαστε πρώτα στα κοινά, στα γενικά θέματα και ύστερα να περνούμε στα ειδικά, στα επιμέρους ζητήματα (τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια). Έτσι, σύμφωνα με το παραπάνω κείμενο, προκειμένου να αποδείξει ότι η πόλη είναι η ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, ξεκινά από κάτι γενικό («*πᾶσαν κοινωνίαν*») και συνεχίζει με την εξέταση μιας ειδικής περίπτωσης («*πόλις*»)

Ο συλλογισμός έχει την εξής μορφή:

Προκείμενη 1^η: Κάθε κοινωνία – μορφή κοινωνικής συνύπαρξης αποβλέπει σε ένα αγαθό. («*πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν*»).

Προκείμενη 2^η: Η πόλη, επειδή εμπεριέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνίας, αποβλέπει στο υπέρτατο αγαθό. («*ἢ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας [στοχάζεται] τοῦ κυριωτάτου πάντων*»).

Συμπέρασμα: Η πόλη είναι η ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, επειδή εμπεριέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνίας και αποβλέπει στο υπέρτατο αγαθό. («*ἢ πασῶν κυριωτάτη ... ἔστιν ἡ καλουμένη πόλις*»)].

Διεισδυτική προσέγγιση του συλλογισμού αυτού μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε ότι για τον φιλόσοφο βασικό κριτήριο ανωτερότητας της πόλης απέναντι σε οποιαδήποτε άλλη μορφή κοινωνικής οργάνωσης είναι ο στόχος που επιδιώκει να ικανοποιήσει. Ο Αριστοτέλης, δηλαδή, πίστευε ότι η πόλη είναι η ανώτερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, επειδή στοχεύει στην κατάκτηση του ανώτερου αγαθού, χωρίς όμως να προσδιορίζει με ακρίβεια το περιεχόμενό του. Ωστόσο, στα *Ηθικά Νικομάχεια* περιέγραψε με λεπτομέρειες αυτό το αγαθό που συνιστά αμετακίνητη επιδίωξη κάθε ανθρώπου και δικαιολογεί κάθε πράξη του που είναι συμβατή με τη λογική και την ιδιότητά του ως κοινωνικού και πολιτικού όντος. Και είχε χαρακτηρίσει το υπέρτατο αυτό αγαθό με την έκφραση «*τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν*» και εννοούσε την *ευδαιμονία*. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συμπίπτει με την ευδαιμονία της πόλης: κανένας πολίτης δεν μπορεί να νιώθει και να είναι ευτυχισμένος, αν η πόλη του υποφέρει, αν βιώνει καταστάσεις οικονομικής εξαθλίωσης και πνευματικού μαρασμού και αν οι συμπολίτες του αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές βιολογικές τους ανάγκες. Και, αν κάποιος αποσυνδέει την προσωπική του ευτυχία από αυτή των συμπολιτών του, είναι -λογικά- ή κακοποιός ή απάνθρωπος. Αυτό σημαίνει ότι η υπόθεση της προσωπικής ευτυχίας απαιτεί από τον καθένα να είναι πάνω από όλα ηθικός, να αφουγκράζεται τον συνάνθρωπο, να κατανοεί την αγωνία και τα προβλήματά του, να συνεργάζεται μαζί του, ώστε όλοι μαζί να απαλλάξουν τη ζωή από όσα τη ρημάζουν και την εξευτελίζουν.

- B2.** Η φράση «*οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως ὥστε...*» στα νέα ελληνικά, σύμφωνα με τη μετάφραση του σχολικού εγχειριδίου, αποδίδεται ως εξής: «*αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να...*». Είναι αναγκαίο να διευκρινίσουμε ότι ο Αριστοτέλης με τη λέξη «*τῶν δικαίων*» αναφέρεται σε όλα τα πολιτικά δικαιώματα. Έτσι με τη φράση αυτή εννοεί ότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί πολίτης κάποιος ο οποίος από όλα τα

πολιτικά δικαιώματα έχει μόνο το δικαίωμα να εμφανίζεται στα δικαστήρια και ως εναγόμενος και ως ενάγων. Γι' αυτό άλλωστε ο Σταγειρίτης έχει θέσει τη λέξη «*τῶν δικαίων*» στον πληθυντικό και όχι στον ενικό αριθμό. Αλλωστε η χρήση του ενικού αριθμού θα υποδήλωνε ότι ένας άνθρωπος που συμμετέχει στη δικαιοσύνη δεν είναι πολίτης. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δε θα συμφωνούσε με την πολιτική θεωρία του Αριστοτέλη ο οποίος υποστηρίζει ότι η συμμετοχή αποκλειστικά και μόνο στη δικαιοσύνη δεν καθιστά κάποιον πολίτη.

Συντάσσοντας τη μετοχή «*οἱ μετέχοντες*», σύμφωνα με τη μετάφραση του σχολικού βιβλίου, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η γενική «*τῶν δικαίων*»:

- λειτουργεί ως αντικείμενο της μετοχής (*μετέχω+γενική*) και
- έχει τη σημασία μίας γενικής διαιρετικής (*από όλα τα πολιτικά δικαιώματα*).

Γι' αυτούς τους λόγους λοιπόν είμαστε σε θέση να παρατηρήσουμε τα εξής:

- δεν έχει τεθεί κόμμα μετά τη μετοχή «*οἱ μετέχοντες*»,
- χρησιμοποιείται το επίρρημα *οὕτως*, το οποίο επεξηγεί το είδος της συμμετοχής των ανθρώπων στα πολιτικά δικαιώματα και
- υπάρχει εμφατική παρατακτική σύνδεση «*καὶ ὑπέχειν...καὶ δικάζεσθαι*».

Στην περίπτωση που υπήρχε κόμμα μετά τη μετοχή, η μετάφραση θα ήταν η ακόλουθη: «*αὐτοὶ πρὸς ἔχουν τα δικαιώματα, ἔτσι ὥστε...*». Τότε η λέξη «*των δικαίων*» θα έχανε τη σημασία της γενικής διαιρετικής και θα λειτουργούσε μόνο ως αντικείμενο. Όμως, αυτό δεν θα είχε σχέση με την βασική αρχή της πολιτικής θεωρίας του Αριστοτέλη, καθώς θα σήμαινε ότι οι άνθρωποι θα συμμετείχαν σε όλα τα πολιτικά δικαιώματα, αυτονόητα και στο δικαίωμα εμφάνισης στα δικαστήρια, καθιστώντας με τον τρόπο αυτό τη χρήση του επιρρήματος «*οὕτως*» περιττή.

- B3.** Όταν λέμε ότι ο Αριστοτέλης εξετάζει την πόλη τελεολογικά, εννοούμε πως την προσεγγίζει με βάση το σκοπό για τον οποίο υπάρχει και τον οποίο προσπαθεί να πετύχει. Ο φιλόσοφος πίστευε ότι τίποτα δε γίνεται τυχαία και ότι καθετί που υπάρχει στη φύση έχει δημιουργηθεί, για να επιτελέσει έναν συγκεκριμένο σκοπό (= τέλος) και για να φτάσει στην τελείωση, στην ολοκλήρωσή του. Με βάση, λοιπόν, αυτή την πίστη του αποφαίνεται ότι και η συγκρότηση και λειτουργία κάθε κοινωνίας, όπως και της πολιτικής κοινωνίας, εδράζεται σε ένα σκοπό τον οποίο και επιδιώκει να πραγματοποιήσει. Ο σκοπός μάλιστα της πολιτικής κοινωνίας είναι ο ανώτερος: η ευδαιμονία όλων των πολιτών της. Συνδέει στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης τον άνθρωπο-πολίτη («*πάντες*») με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης.

Συγκεκριμένα, στο πρωτότυπο κείμενο το «τελικό αίτιο» υποδηλώνεται με τις εξής φράσεις:

- «πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν ... καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν **συνεστηκυῖαν**» και «πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος **στοχάζονται**», δηλαδή όλες οι κοινωνίες έχουν συσταθεί για την επίτευξη ενός σκοπού, του αγαθού. Ο όρος «ἀγαθόν» στο σημείο αυτό είναι **απαλλαγμένος από κάθε ηθική διάσταση και χροιά και έχει τη σημασία του ωφέλιμου, του χρήσιμου, που αναζητά κάθε οργανωμένο σύνολο, για να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τις απαιτήσεις των μελών που το απαρτίζουν.**
- «**τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν** πάντα πράττουσι πάντες», δηλαδή όλοι κάνουν τα πάντα για αυτό που θεωρούν αγαθό. Ο όρος «ἀγαθόν» εδώ έχει περιεχόμενο διαφορετικό για κάθε άνθρωπο, αφού ο καθένας εκτιμά με βάση το δικό του συμφέρον και με βάση τη δική του αντίληψη τι είναι σωστό και δίκαιο.
- «**μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη**», δηλαδή η «πόλις» που είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας στοχεύει στο ανώτερο αγαθό, δηλαδή την ευδαιμονία. (βλ. το αντίστοιχο σχόλιο του σχολικού βιβλίου, σελ. 167-168)

Στο μεταφρασμένο απόσπασμα ο Αριστοτέλης διευρύνει τη σκέψη του και, εμμένοντας στην άποψή του ότι η πόλη είναι προορισμένη από τη φύση της, για να υπηρετήσει κάποιο σκοπό, εκτιμά πως με τη συγκρότησή της ολοκληρώθηκε ένας εξελικτικός κύκλος (οικία, κώμη, πόλις) και ότι σταθερή επιδίωξή της είναι η κατάκτηση του ανώτερου σκοπού που δεν είναι άλλος από την αυτάρκεια των πολιτών. Σε αντίθεση, δηλαδή, με τις μικρότερες κοινωνικές οντότητες που δεν μπορούν να εξασφαλίσουν ό,τι χρειάζονται τα μέλη τους, για να έχουν ανώτερη ποιοτικά ζωή, η πόλη είναι ικανή να παρέχει στους πολίτες της όσα προετοιμάζουν το **εὖ ζῆν**, την ευδαιμονία.

Οι όροι που σχετίζονται με την τελεολογική αντίληψη και εντοπίζονται στο μεταφρασμένο κείμενο είναι:

- **Φύση:** είναι η μορφή που παίρνει κάθε ον όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία και φτάσει στη στιγμή της τελείωσης («φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει τη στιγμή της τελείωσης, της ολοκλήρωσής του»).
- **Τέλειος:** η ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου, το τέλος της εξέλιξης, η οποία όμως δεν οδηγεί σε μια τελική φθορά, αλλά σε μια τελική ολοκλήρωση. Για παράδειγμα, η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια, γιατί αποτελεί εξέλιξη και ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού. (βλ. το αντίστοιχο ερμηνευτικό σχόλιο του σχολικού βιβλίου, σελ. 170)

- **Εκ φύσεως:** ό,τι προέρχεται από φυσική αναγκαιότητα, όπως η οικογένεια. Η οικογένεια δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα, γιατί έπρεπε να καλύψει καθημερινές βιοτικές ανάγκες και να διαιωνίσει το ανθρώπινο είδος. Εφόσον η κόμη αποτελεί εξέλιξη της οικογένειας και η πόλη τελειώσή τους, τότε και οι δύο προκύπτουν από φυσική αναγκαιότητα.
- **Αυτάρκεια :** χαρακτηρίζει κάτι που είναι και μόνο του τέλει αγαθό, το οποίο μόνο του κάνει τη ζωή άξια να τη ζει κανείς έχοντας το αίσθημα της πληρότητας και της ανεξαρτησίας («η πόλη πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια»). Είναι ο ύψιστος σκοπός τον οποίο υπηρετεί η πόλη. (βλ. το αντίστοιχο ερμηνευτικό σχόλιο του σχολικού βιβλίου, σελ. 170)

B4.

- α. **Λάθος** (Σχολικό βιβλίο, σελ. 35: «Σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τη ζωή του Πλάτωνα ... αυτοβιογραφίας.»)
- β. **Λάθος** (Σχολικό βιβλίο, σελ. 36: «Η περίφημη αυτή σχολή θα λειτουργήσει για εννέα αιώνες, μέχρι το 529 μ.Χ.»)
- γ. **Σωστό** (Σχολικό βιβλίο, σελ. 87: «Οι φύλακες-παντελείς αναλαμβάνουν, μετά τα 50 τους χρόνια, τη διακυβέρνηση και μεριμνούν για την ευδαιμονία ολόκληρης της πολιτείας.»)
- δ. **Λάθος** (Σχολικό βιβλίο, σελ. 133: «Αργότερα, όταν ο Θεόφραστος ίδρυσε σχολή ... Λυκείου»)
- ε. **Σωστό** (Σχολικό βιβλίο, σελ. 164: «στ) για θέματα παιδείας και εκπαίδευσης»)

B5.

- **εξάπλωση:** άπλῶς
- **αδόκητος:** δοκοῦντος
- **εφικτός:** ἰκανόν
- **εγκυρότητα:** κυριωτάτου, κυριωτάτη
- **συγκοινωνία:** κοινωνίαν, κοινωνία, κοινωνοῦσι, κοινωνοῦσιν, κοινωνεῖν
- **εκδίκαση:** δικαίων, δίκην,δικάζεσθαι
- **ανθεκτικός:** περιέχουσα, μετέχοντες, μετέχειν
- **παράκληση:** καλουμένη
- **απόστημα:** συνεστηκυῖαν
- **οντότητα:** οὔσαν, εἶναι, ἐστίν, ἐστιν

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Γ1. Μπορεί, λοιπόν, να φανεί ότι λέμε πολύ υπερβολικά λόγια, πρέπει όμως να τα πούμε. (: Ίσως, λοιπόν, θα φανούμε ότι μιλάμε με μεγάλη υπερβολή, πρέπει, όμως να μιλήσουμε έτσι). Γιατί, όπως ακριβώς, αν κάποιος αφαιρούσε το φως (του ήλιου) από τον υπάρχοντα κόσμο, όλη η υπόλοιπη ζωή μας θα ήταν δύσκολη και δυσβάστακτη, έτσι και με τον θάνατο αυτών των ανδρών όλη η παλιά δόξα των Ελλήνων έχει ξεθωριάσει και έχει χάσει, κατά πολύ την αίγλη της. [...] Γιατί τα ολιγαρχικά καθεστώτα προξενούν φόβο στους πολίτες, αλλά όμως δεν (τους) εμπνέουν και το αίσθημα της ντροπής. Όταν έρθει, λοιπόν, η (κρίσιμη) ώρα του πολέμου, ο καθένας με εύκολους τρόπους διασώζει τον εαυτό του, επειδή γνωρίζει καλά ότι, αν εξευμενίσει (εξαγοράσει) τους άρχοντες ή με δώρα ή με κάποια άλλη συναστροφή (δοσοληψία), ακόμα κι αν διαπράξει τις πιο αισχρές πράξεις, μικρή ντροπή θα τον ακολουθήσει στη συνέχεια. Αντίθετα, τα δημοκρατικά πολιτεύματα έχουν πολλά άλλα ωραία και δίκαια στα οποία πρέπει να βασίζεται ο συνετός (πολίτης), αλλά κυρίως δεν είναι δυνατόν να αποτρέψει κάποιος την ελευθερία του λόγου από το να δηλώνει¹ την αλήθεια (που έχει ως αποτέλεσμα τη δήλωση της αλήθειας), αφού (η ελευθερία του λόγου) εξαρτάται από την αλήθεια.

1 Το απαρέμφατο «δηλούν» και ως τελικό, αντικείμενο στο απαγορευτικό ρημ. τύπο εξάρτησης «ἀποτρέψαι» αλλά και ως απαρέμφατο του σκοπού ή του αποτελέσματος, εάν εκλειφθεί το «ἀποτρέψαι» ως ρημ. τύπος σκόπιμης ενέργειας.

Γ2.

- **μεγάλην**: μείζονα και μείζω
- **καθεστηκότος**: καθεστηκέναι και καθεστάναι
- **φῶς**: φώτων
- **ἐξέλοι**: ἐξελοῦ
- **δυσχερής**: δυσχερῆ
- **χαλεπός**: χαλεπώτατα
- **λειπόμενος**: λελείφθων και λελείφθωσαν
- **ἑαυτόν**: ὑμᾶς αὐτάς
- **συνειδώς**: σύνιστε
- **ἀποτρέψαι**: ἀποτραπέη

Γ3α.

- **δυσχερής**: κατηγορούμενο του υποκειμένου «ό βίος» μέσω του συνδετικού ρήματος «άν γένοιτο».
- **τά δεινότατα**: σύστοιχο αντικείμενο του ρήματος «άσχημονήση».
- **ᾧν**: αντικείμενο του απαρεμφάτου «άντέχεσθαι».
- **ἀποτρέψαι**: υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος «οὐκ ἔστι», τελικό απαρέμφατο.

Γ3β.

Η σύνταξη του ρηματικού επιθέτου είναι απρόσωπη και γι' αυτό αναλύεται ως εξής:

δεῖ + απαρέμφατο ενεργητικό. Επομένως: **δεῖ λέγειν** (ἡμᾶς)

Γ3γ.

Οὔτος ἔφη, ἠνίκα οὖν ὁ ἀγὼν ἔλθοι τοῦ πολέμου, πάντα τινὰ εὐχερῶς ἑαυτὸν σφάζειν.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οι απαντήσεις στις ασκήσεις του συντακτικού βασίζονται στο σχολικό βιβλίο του Συντακτικού της αρχαίας ελληνικής (Α. Β. ΜΟΥΜΤΖΑΚΗΣ). Οι απαντήσεις στις ασκήσεις της γραμματικής βασίζονται στο σχολικό βιβλίο της Γραμματικής της αρχαίας ελληνικής (Μιχ. Χ. Οικονόμου)